

20. Adorno A. *Noten zur Literatur* / A. Adorno. Bd. 1-3. Frankfurt a. M., 1966-1969.

О. БЕЛИЧЕНКО

**КОММУНИКАЦИОННОЕ ПРОСТРАНСТВО ЛИТЕРАТУРЫ
КАК ВЗАИМОСВЯЗЬ ВРЕМЕННЫХ И ПРОСТРАНСТВЕННЫХ
ОТНОШЕНИЙ**

В статье сделана попытка изучить коммуникативную связь текста и реальности в процессе чтения художественного текста. Автор стремится проследить процесс вхождения в текст, взаимодействие писателя и культурного пространства в информационной среде.

Ключевые слова: коммуникация, информационная среда, художественный текст.

O. BELICHENKO

**COMMUNICATION SPACE OF FICTION IS INTERACTION
PROVISIONAL AND SPACEAL ATTITUDE**

In this article we made an attempt to study communicative connection between text and reality in the process of reading of literary work in the system of literature. The author tries to trace the process of entering in the text, interaction of a writer and cultural space in informational environment.

Key words: communication, informational environment, text of fiction.

УДК 811.161

Ірина БУРЛАКОВА

**ІМАГОЛОГІЧНА ПЕРСПЕКТИВА ЛІРИЗМУ
МИКОЛИ ПОНЕДІЛКА
(НА МАТЕРІАЛІ ГУМОРИСТИЧНИХ ТВОРІВ
ПИСЬМЕННИКА)**

Стаття присвячена особливостям функціонування етнічних автообразів, які в імагологічному дискурсі прозаїка-гумориста М. Понеділка марковані особливим ліризмом. Автор статті поставив за мету довести, що М. Понеділок значно розширив спектр посередницьких жанрів, які ретранслюють імагологічні образи, сформовані діаспорною

літературою у саморепрезентації еміграційним письменством образу України.

Ключові слова: ліризм, імагологічні образи, автообраз.

Микола Понеділок (1922-1976) – талановитий епік, драматург, надзвичайно дотепний гуморист і блискучий сатирик – належить до шереги творчо обдарованих особистостей, що будували український світ на теренах світової культури.

Вимушена еміграція, що розпочалася у 1943 році (М. Понеділок розділив долю сотен тисяч українців, що виїжджали з України через ворожість сталінського режиму, шукаючи своєї долі в Європі та за океаном), розлука з рідною землею, рідними людьми, близькими й друзями, болісний розрив з гуманітарною аурою української культури визначили екзистенціали творчості письменника. «Персоніфікувавши постійну тугу за рідною землею, М. Понеділок осягнув *трансцендентну істину життя*: потрібно пам'ятати, любити й оберігати місце, де народився й почав пізнавати світ» [6] (курсив мій. – І. Б.).

М. Понеділок попри болючість самого – за влучним висловом сучасних істориків літератури – “вростання” в заокеанську дійсність, активізує свій талант, свою творчу діяльність у цілковито нових реаліях, де, з одного боку, не було цензурного тягаря, а з іншого, відбувалася культурна асиміляція, особливо гостро поставало відчуття окремішності, відчуженості, розлуки з рідною землею. «М. Понеділок, як і його герої, тяжко вrostав в іноментальне середовище, тому постійно шукав зв'язків зі своїм минулим, з образами, редукованими з пам'яті» [6]. Тож «Чи не єдиною втіхою для Понеділкових героїв є занурення у внутрішній світ, де збереглися спогади про Україну» [6].

Відчувається, як ті нові умови, життєві ситуації, свідком яких був письменник, збагачують його творчість новими темами, мотивами, галереєю нових образів, у яких концептуалізується екзистенція життя української творчої інтелігенції за кордоном.

У настроєвих реєстрах Понеділкової прози, концептосфері системи персонажів його творів відчуваються авторемінісцентні чинники – від особливого переживання всього того, що було типовим для українського емігранта, котрий долав у собі кризу, породжену наступом мегаполісної заокеанської субкультури, що

загрозувала руйнуванням тестаментарно-рустикального канону як однієї із ментальних засад українського космосу, до того екзистенційного трагізму, який особливо гостро переживає письменник – постійне перебування в іномовному, та в інокультурному, здебільшого урбанізованому, середовищі. Водночас самотність та біль, екзистенційні відчуження та тривога стали тими джерелами інобуття письменника-емігранта, що заповнили емоційні лакуни, сублімуючись в нові теми та мотиви творчості.

Досліджуючи джерела авторської свідомості М. Понеділка, звернімо увагу на дописи самого белетриста, його листи та спогади. Так у листі до М. Білоус-Гарасевич письменник вказує на цю деміургічну сутність болю у вертикалі митець – буття – творчість, на її смислороджуючі аспекти для самої екзистенції митця: «...Про свою тугу оповідаю. Я радий, що вона – *та золота туга не гине, а побільшується*. Я без неї, їй богу, був би *порожній* і, якщо так можна висловитись, *безцільний*» [1, 620] (курсив мій. – І. Б.).

Усвідомлення джерел Понеділкового ліризму та ностальгії як одних з настроєвих домінант його творчості нерозривно пов'язане з дослідженням ряду важливих чинників, які визначають індивідуальний стиль письменника в цілому. Це дає можливість здійснити рецепцію творчості М. Понеділка як неперевершеного майстра прози, насамперед гумористичної. Попереду – порівняльний аналіз вивчення манери його письма з іншими представниками цього жанру, що дозволить розкрити його роль у літературному процесі в еміграційних колах, встановити характерологічні риси його індивідуального стилю, у якому синтезовані ліризм, гірка іронія і світла туга.

Повертаючись до джерел авторської свідомості М. Понеділка та “відчитуючи” авторемінісценції у його прозі, звернімо увагу на факт його захоплення талантом Василя Стефаника, про що сам письменник говорив із особливим пієтетом.

Одним із джерел особливого Понеділкового ліризму було його ставлення до рідної мови. І це передається через підчас відчутно елегантний настрій, коли письменник звертається до теми мови, її побутування в еміграційних колах, її вивчення молодшими поколіннями емігрантів. О. Кузьмович, характеризує

багатовимірність таланту блискучого гумориста, передає враження тих, хто зміг чути М. Понеділка на його концертах (автор часто сам читав власні гуморески, тонко нюансуючи кожну рису характеру своїх персонажів, використовуючи, зокрема, як засіб характеротворення, мову персонажа). «Що ж брало за серце нашу публіку? Правдоподібно це *дивне поєднання ліризму з гумором*, добірка позитивних героїв із дітей та старців і соковита *українська мова, яку Микола Понеділок особливо плекав* та над якою працював, як мало хто із наших письменників. Чи можна знайти багато письменників, які б призналися, що читали словник Грінченка кожного вечора, наче якусь поему?» [3, 7] (курсив мій. – І. Б.).

Принагідно вважаємо за доцільне звернути увагу й на власне виконавську майстерність самого М. Понеділка, яка стала предметом спостереження в роботі В. Супруна «До питання про рецитаційну майстерність Миколи Понеділка». Так науковець вказує: «Артистична майстерність М. Понеділка базується на народній основі, живій передачі образу, ситуації, чому, безперечно, допомагає *широке використання діалогів*. Вони складають майже половину його оповідань чи новел [...]. Коли герої починають розмовляти, то одразу ж оживають в уяві читача, атестуючи свої недоліки, турботи, страждання й радощі. Через діалоги письменник розкриває їх інтроспективну організацію, концентрує увагу на їх культурному й інтелектуальному розвитку. Своєрідність жестикуляції, щирість і переконливість, досконала гумористична розповідь, *несподіване наголошення слова, гнучкість напруження голосу* викликали неабияке захоплення, увагу слухачів та переповнену емоціями реакцію залу» [7] (курсив мій.– І. Б.).

Тож тема рідної мови є цілком органічною у темарії гумористичних творів М. Понеділка. Причому й сама тема є неоднорідною, адже постає через комплекс проблем: охорона чистоти мови, захист рідного слова від мовних експериментів як моди, що виникає в еміграційних колах (автор часто характеризує вимову персонажів, акцентуючи порушення ними правил орфоєпії, особливості вимови, на яку вплинуло інокультурне середовище, тощо), збереження питомо української лексики, ставлення до мови дітей тих, хто колись приїхав на американський континент з далекої України.

Так в гумористичному оповіданні «Овертайм» описано один з концертів, який відвідали персонажі твору – українське подружжя (характерно, що альтернативою концерту було відвідання опери або звіринцю). Автор у кількох коротких абзацах характеризує не лише всю еклектичність складу виконавців, що брали участь у концерті, та їх репертуару, а й виконавську майстерність, ставлення цих діячів «культури» до мови: «...Виступила сопранова особа. Вона співала українські, італійські і французькі пісні та арії. Українські речі виконувала з римським акцентом, італійські – галицькою говіркою, а французькі – полтавським есперанто.

Далі пішов бас... Пізніше читали п'ятдесятихвилинний уривок з роману...

Хор виконував стрілецькі, любовні і народні пісні...

Грала симфонію на саксафоні... Був балет під акомпанемент патефона... Соло на цимбалах» [4, 68-69]. Причому, як ми бачимо, стратегія опису цієї какофонії жанрів й амплуа виконавців ґрунтується на оксюморонному підході, що виявилось надзвичайно органічним і дієвим способом досягання комічного ефекту. І навіть у цьому М. Понеділок постає в іпостасі тонкого філолога, трагічного оптиміста, що спостерігає кризу духовності в емігрантських масах.

Та все ж таки віра у всепереможну силу краси та мистецтва домінує у Понеділкових творах. Своему героєві, якому автор делегує роль розповідача, письменник-гуморист довіряє озвучувати тонкі спостереження над культурним життям емігрантів. Причому його героя часто зустрічаємо у книгарні чи бібліотеці, на концерті чи в картинній галереї.

Інтимізації простору гумористичних творів М. Понеділка сприяють ліричні партії, пов'язані з описами природи (і тут очевидні автобіографічні ремінісценції): «Удосвіта, коли ще птахи пробують голоси, щоб опісля гримнути вкупі передсвітанкову тріумфальну симфонію, спитья страшенно солодко. Вікно відчинене, в кімнату вдирається зелена гілка, а з гілкою – легенький вітерець з запахом трави і цвіту... Тихо... Аж раптом – тюх-тюх-тюлю-лю!.. Це соловейко прополіскує срібно-золоту горлянку, щоб невдовзі в симфонію вплітати свої до нестями приємні варіації» [4, 71] («По коропи»).

Навіть перебуваючи в гостях у тих американізованих українців, які вже увібрали споживацьку філософію індустріалізованого суспільства, герой гумористичних оповідань М. Понеділка не полишає студіювати духовне життя українців за кордоном і навіть у тому міщанському середовищі знаходить місце для розмови про улюблених письменників. І тут прояви автобіографізму беззаперечні.

«Саме у Миколи Понеділка знаходимо підкреслення істини, що *втрата української мови означає втрату зв'язку зі своєю землею*, зі своїм народом. Завдяки такому переконанню автора і ми – його читачі знаходимо здібність в собі по-новому оглянутись навколо і придивитися на себе самих та ствердити, яка ж ця істина потрібна у житті українського народу» [3, 7] (курсив мій. – І. Б.).

Ще одне джерело Понеділкового ліризму – це його доброзичливий, особливо людяний погляд на світ.

«Микола Понеділок пропагує у своїх творах *свою життєву філософію, що спирається на всепрощаючу любов*. Ця його доброта, що виявляється так сильно у творчості, мусить зворушити кожного читача чи критика його письменницького доробку» [3, 7] (курсив мій. – І. Б.). Ось фрагмент одного з гумористичних творів, де автор відтворює ситуацію епістолярного діалогу, який почав вибудовуватися ще «за кадром». Відтак читачеві пропонується відповідь дівчині з радянської Полтави, чие інтерв'ю й фотографія розміщені в радянській пресі.

Попри виразно домінуючий прийом контрасту в зображенні двох українських світів – того, що в у «сонячній країні пролетаріату» й того, який в «прогнилій буржуазній Америці» [4, 152], – автор-розповідач реалізовує настанову біографічного автора: туга за рідною землею, поетичне її сприймання, теплі спогади про ті образи, що закарбувалися в пам'ять письменника з дитинства. Відтак автор-розповідач постає як імагологічний посередник між читачем та простором зображуваного, навіть скоріше реконструйованого з пам'яті образу України, який зітканий з портретів упізнаваних типів українських красунь, типово українських ландшафтів: «...Марино, через море-океан наслідуюся писати листа.

Нещодавно мені потрапило до рук число журналу «Огоньок». У ньому, на третій сторінці – приміщена твоя фотографія. Я глянув

на неї і по-дитячому зрадів. Така ж вродлива ти, землячко, а з лица твого хоч воду пий! І кирпата в міру, і очі попелясті, і заплетена коса, схожа на перевесло. І посміхаєшся некепсько. Шкода, що ти не зробила знімка біля нашого Псла, десь при дорозі – їй-бо, побільшив би вдесятеро і повісив би на стіні поруч Шевченка, та ще й підписав би: «Видно шляхи полтавські!» [4, 152].

Безперечно, в гумористичних та сатиричних творах імагологічні маркери мають свій особливий вимір і функціональні особливості. В контексті обраної нами у цій статті призматики вивчення творів М. Понеділка під імагологічними образами розуміємо літературний етнообраз. Коментуючи специфіку сучасного імагологічного дискурсу, В. Будний підкреслює його амбівалентний характер: «За своєю структурою літературний етнообраз – це деталь, яка використовується для репрезентації (зображення) усієї нації. За цією референційною віднесеністю (тобто пов'язанням індивідуальних рис зображуваного предмета з певною національною ідентичністю) розрізняють образ власного етнокультурного Я – автообраз (чи автоімідж, *auto-image*) та образ Іншого – гетерообраз (чи гетероімідж, *hetero-image*), а за семантикою їх можна ділити на образи позитивно й негативно забарвлені, символічні, карикатурні, гротескні тощо» [2].

У своїх гумористичних оповіданнях М. Понеділок своєрідно конотує позитивні та негативні стереотипи.

Таким чином, своєю малою прозою, значну частину якої складають гумористичні оповідання, М. Понеділок розширив спектр посередницьких жанрів, які фіксують та ретранслюють імагологічні образи, долаючи дискретність процесу самопізнання між різними поколіннями українських емігрантів й процесу взаємопізнання українців, що проживають на території “материкової” України та України діаспори.

Так письменник своєю авторською настановою, м'яким ліризмом долучається до розв'язання моральних колізій, які інколи постають перед реципієнтом щодо підчас спрIMITIVІзованої інтерпретації стереотипних етноментальних образів. М. Понеділкові вдається розв'язати цю складну інтерпретаційну колізію у межах жанрового комплексу творів, автором яких він є – творів виразно сатиричного спрямування – адже й у національному дискурсі автообраз буває амбівалентним.

Імагологічні образи в гумористичних творах Миколи Понеділка, які функціонально пов'язані з гумористично-сатиричним дискурсом, мають ліричне забарвлення, що забезпечує їх особливе звучання. Одним з ймовірних векторів поглибленого аналізу цього явища може бути встановлення зв'язків з подібними, типологічно спорідненими явищами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоус-Гарасевич М. Микола Понеділок / Марія Білоус-Гарасевич. // Білоус-Гарасевич М. Ми не розлучались з тобою, Україно. – Детройт, 1998. – С. 620-627.
2. Будний В. Розгадка чарів Цірцеї: національні образи та стереотипи в освітленні літературної етноімагології / Будний Василь // Слово і час.– / Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.slovoichas.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=52&Itemid=34&limit=1&limitstart=3
3. Кузьмович О. Повернення Миколи Понеділка додому / Ольга Кузьмович // Понеділок М. Казка недоказана моя. – К.: Видво імені Олени Теліги, 2003. – Т. 1. – 352 с.
4. Понеділок М. Казка недосказана моя. Гумористичні образки та новели. Вибране / Микола Понеділок / Передмова Ольги Кузьмович. – К.: Видавництво імені Олени Теліги. – 2003. – Т. 1. – 352 с.
5. Понеділок М. Казка недосказана моя. Гумористичні образки та новели. Вибране / Микола Понеділок. – К.: Видавництво імені Олени Теліги. – 2003. – Т. 2. – 344 с.
6. Супрун В. Екзистенціал туги й самотності українського емігранта: національно-ментальні візії щастя у творах Миколи Понеділка/ Володимир Супрун // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1311.html>
7. Супрун В. До питання про рецитаційну майстерність Миколи Понеділка / Володимир Супрун // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції “Європейська наука XXI століття: стратегія і перспективи розвитку-2006”. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – Т. 25. Філологічні науки. – С. 51-52. або Електронний ресурс. Режим доступу:

http://www.rusnauka.com/ESPR_2006/Philologia/8_suprun%20v.m..doc.htm

И. БУРЛАКОВА

ИМАГОЛОГИЧЕСКАЯ ПЕРСПЕКТИВА ЛИРИЗМА МИКОЛЫ ПОНЕДИЛКА (НА МАТЕРИАЛЕ ЮМОРИСТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ПИСАТЕЛЯ).

Статья посвящена особенностям функционирования этнических автообразов, маркированных особенным ліризмом в имагологическом дискурсе прозаїка-юмориста М. Понедилка. Автор статьи поставил целью доказать, что М. Понедилко значительно расширил спектр посреднических жанров, которые ретранслируют имагологические образы, сформированные диаспорной литературой в самопрезентации эмиграционным писательским сообществом образа Украины.

Ключевые слова: лиризм, имагологичные образы, автообраз.

I. BURLAKOVA

IMAGOLOGICAL PERSPECTIVE OF LYRICS BY MYKOLA PONEDILOK (BASED ON MATERIAL OF HUMOUR WORKS OF THE WRITER).

The article is devoted to the specifics of functioning of ethnical autoimages, marked by special lyrics in imagological discourse of novelist-humourist M. Ponedilok. Author of the article set a goal to prove that M. Ponedilok greatly broadened spectrum of intermediary genres which retransmit imagological images, formed by diaspora literature in self representation of emigrant writing circles of image of Ukraine.

Key words: lyrics, imagologival images, self image

УДК 821.161.2

Андрій ГУРДУЗ, Наталія КУЛАЙ

**КОЛІР ЯК СМИСЛ В ОРГАНІЗАЦІЇ РОМАНУ
ЛІНИ КОСТЕНКО «БЕРЕСТЕЧКО»**

У статті запропонований аналіз ключових аспектів динаміки внутрішнього світу головного героя роману Ліни Костенко